

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

№SI-3 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-SI-3>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабирова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Толипов Файзулла Саидович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қозоқов Собиржон Зокиржонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Sodiqova Shohida RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING KEKSALAR UCHUN IMKONIYATLARI VA XAVFLARI.....	9
2. Karimov Bobir FASILITATIV LIDERLIK – BOSHQARUVDA DEMOKRATIK JARAYONLARNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	18
3. Алексеева Виктория ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ МОЛОДЕЖЬЮ СОЦИАЛЬНЫХ ЛИФТОВ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ.....	26
4. Якубов Ильдар СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЕНИЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....	38
5. Ахмедов Нодир ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ ФЕЙКОВЫХ НОВОСТЕЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ.....	45
6. Abduraxmonova Manzuraxon, Sultonova Nazokatxon KVADROBERLAR SUBMADANIYATI – DEVIANT XULQ-ATVOR SIFATIDA.....	53
7. Alikariyeva A’loxon TA’LIM SIFATI MENEJMENTI TIZIMINI JORIY ETISH MUAMMOLARI.....	59
8. Berdimuratova Alima, Kamalova Khatira, Baymurzaev Azamat GLOBALLASIW DÁWIRINDE QARAQALPAQSTANLÍ JASLARDIŃ QÁDIRIYATLARĜA BAĜDARLANGANLÍĜI MÁSELELERI.....	67
9. Mirzaxmedov Xurshid SOTSIAL TRANSFORMATSIYA: YOSHLAR.....	81
10. Zaretdinova Nesibeli, Hakimniyazova Mavluda MEHNAT MIGRATSIYASINING DEMOGRAFIYAGA TA’SIRI.....	89
11. Mo‘minov Zokirjon IJTIMOIY MOBILLIK TURLARI: VERTIKAL VA GORIZONTAL IJTIMOiy MOBILLIK HAQIDA TUSHUNCHA.....	96
12. Узакова Зарина ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ЭТАП ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА ДЕТЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ.....	103
13. Alimuxamedova Nodira «MILLAT» HODISASINI TUSHUNISHDA ILMIIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	110
14. Radjabova Aziza GLOBAL GEOSIYOSIY VA GEOIQTISODIY O‘ZGARISHLAR VA ULARNING MINTAQAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASH, NIZOLARNING OLDINI OLISHGA TA’SIRI.....	117

15. Dulanbayeva Oygul ZAMONAVIY JAMIYAT SHAROITIDA DIN VA IQTISODIY INSTITUTLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI.....	123
16. Bekmurodov Xusan “MAHALLA YETTILIGI” – JAMIYATDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING YANGI MEXANIZMI SIFATIDA (SOTSIOLOGIK TAHLIL).....	129
17. Samadov Shohzod FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOIIY TRANSFORMATSIYASIGA DOIR QARASHLAR (SOTSIOLOGIK TAHLIL ASOSIDA).....	135
18. Мирзаева Шахноза НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН: ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА.....	142
19. Mirjavxarova Farida TRANSFORMATSION JAMIYATDA HARBIYLIK KASBI: ORIENTATSIYA VA DEFORMATSIYA (KASBIY BUZILISH) SABABLARI, OMILLARI VA UNING NAMOYON BO'LISHI.....	148
20. Xaytboev Boburjon INSON, FAN VA TEXNIKA TUSHUNCHALARI – FALSAFIY TADQIQOD OBYEKTI SIFATIDA.....	155
21. Xo'jamqulov Adham YANGI O'ZBEKISTONNING YOSHLARGA DOIR SIYOSATI: YOSHLAR IJTIMOIIY KAPITALINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA.....	162
22. Qobilov Uchqun DAVLAT BOSHQARUVINI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA DAVLAT XIZMATCHILARINING KASBIY KOMILLIGINI SHAKLLANTIRISH.....	169
23. A'zamova Kumush INSON QADRINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIIY DAVLAT MEXANIZMLARINING REGULYATIV FUNKSIYASINI RIVOJLANTIRISH.....	176
24. Tajieva Dilnoz YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI VA MAVQEI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	183
25. Xaydarova Javohira RAHBAR AYOLLARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI.....	189
26. Каюмова Райхона МАХАЛЛЯ В УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ И СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.....	198

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Samadov Shohzod,

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi mas’ul xodimi,

mustaqil izlanuvchi

e-mail: shaxzodsamadov9419@gmail.com

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOY TRANSFORMATSIYASIGA DOIR QARASHLAR (SOTSIOLOGIK TAHLIL ASOSIDA)

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14564804>

ANNOTATSIYA

Maqolada jamiyatning asosiy institutlarining fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy faolligini oshirishdagi o‘rni, davlat va siyosiy tizim, shuningdek, fuqarolik jamiyatining mavjudligi indikatori darajasiga erishish yangi jamiyatlarda qay tarzda sodir bo‘lishi, fuqarolik jamiyatini bir qator o‘zini namoyon etuvchi xususiyatlarga ega ekanligi, xususan, jamiyat va shaxs ehtiyojlari tizimida faol ijobiy faoliyat va mehnatning roli alohida mazmunga ega bo‘lishi, mehnatga asoslangan ijtimoiy ehtiyoj va manfaatlar tizimining qaror topishi, jamiyat mazmuni, uning rivojlanish qonuniyatlari mohiyatining xususiy mulkchilik munosabatlari orqali belgilanishi, xususiy mulk barcha mulk shakllari qatori ravnaq topishi va uni muhofazalashda qonunning, davlat hokimiyatining alohida o‘rin tutishi, fuqarolarning huquqiy jihatdan bir xil maqomga egaligi va qonun oldida tengligi, jamiyatda adolatli sud tizimining qaror topishi va uning fuqarolarni himoyalovchi posbon idoraga aylanishi sotsiologik jihatdan tahlil etilgan. Muallif, jamiyatda ijtimoiy institutlar, xususan, fuqarolik jamiyati institutlari, uning shakllari faoliyatidagi o‘zgarishlar, ularning transformatsiyalashuvi jarayoniga nisbatan turlicha qarashlar asosida ta’riflar, shu nuqtayi nazardan, avvalo, mutaxassislar tomonidan ushbu tushunchaning mazmun-mohiyatini, ilmiy konseptual asoslari, ushbu jarayonda jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni, xususan, fuqarolik jamiyati va uning shakllariga xos o‘zgarishlarning davlat va jamiyat boshqaruviga ta’siri tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: fuqarolik jamiyati institutlari, o‘zgarishlar, ijtimoiy-siyosiy institutlar, modernizatsion, omillar, fuqarolik jamiyati institutlari, ijtimoiy munosabatlar, transformatsiya, modernizatsiya, siyosiy mafkura, sotsiologik yondashuv.

Самадов Шохзод,

Сотрудник Олий Мажлиса Республика Узбекистан,

независимый соискатель

e-mail: shaxzodsamadov9419@gmail.com

ВЗГЛЯДЫ НА СОЦИАЛЬНУЮ ТРАНСФОРМАЦИЮ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА (НА ОСНОВЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА)

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль основных институтов общества в повышении социальной и политической активности граждан, государства и политической системы, а также то, как происходит достижение показателя существования гражданского общества в новых обществах, факт что гражданское общество обладает рядом самопрезентирующихся характеристик, в частности, активная положительная деятельность и особое значение имеет роль труда в системе общества и индивидуальных потребностей, решение системы социальных потребностей и интересов на основе труда, содержание общества, сущность законов его развития определяются через отношения частной собственности, развитие частной собственности наряду со всеми формами собственности и особой роли закона и государственной власти в ее защите, правового положения граждан и их равенства перед законом, установления справедливой судебной системы в обществе и превращения ее в Сторожевой офис, защищающий граждан, был подвергнут социологическому анализу. Автор определяет социальные институты в обществе, в частности институты гражданского общества, изменения в деятельности его форм, исходя из различных взглядов на процесс их трансформации в обществе, в частности в гражданском обществе, и на влияние этих изменений на специфику его формам по государственному и общественному управлению.

Ключевые слова: институты гражданского общества, изменения, общественно-политические институты, модернизация, факторы, институты гражданского общества, социальные отношения, трансформация, модернизация, политическая идеология, социологический подход.

Shohzod Samadov,

An employee of the Oliy Majlis of the Republic
of Uzbekistan, an independent applicant
e-mail: shaxzodsamadov9419@gmail.com

**VIEWS ON THE SOCIAL TRANSFORMATION OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS
(BASED ON SOCIOLOGICAL ANALYSIS)****ABSTRACT**

The article analyzes the role of the main institutions of society in increasing the social and political activity of citizens, the state and political system, as well as how the achievement of the indicator of the existence of civil society occurs in new societies, the fact that civil society has a number of self-representing characteristics, in particular, active positive activity and the role of work in the system of society and individual needs have a special meaning, the decision of the system of social needs and interests based on work, the content of society, the essence of its development laws are determined through private ownership relations, the development of private property along with all forms of property and the special role of the law and state power in its protection, the legal status of citizens and their equality before the law, the establishment of a fair judicial system in society and its transformation into a watchdog office protecting citizens have been sociologically analyzed. The author defines social institutions in society, in particular civil society institutions, changes in the activity of its forms, on the basis of different views on the process of their transformation. social relations in society, in particular civil society and the impact of changes specific to its forms on state and community management.

Key words: civil society institutions, changes, socio-political institutions, modernization, factors, civil society institutions, social relations, transformation, modernization, political ideology, sociological approach.

KIRISH

Jahonda yuzaga kelgan keskin o'zgarishlar jarayonida insoniyat oldida jamiyatning muhim fuqarolik jamiyati institutlari transformatsiya-lashuvining asosiy xususiyatlarini tadqiq etish hamda

ularning rivojlanishga xos bo'lgan imkoniyatlarini tizimli o'rganish har doimgidan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv sharoitida demokratik davlat va fuqarolik jamiyati shakllanayotgan, bozor munosabatlariga o'tilayotgan bir davrda, jamiyatning fuqarolik jamiyati institutlari faolligini oshirish hamda mavjud boshqaruvni barqarorligini ta'minlashda ularning transformatsiyalashuv jihatlari, omillarini konseptual jihatdan o'rganish har bir demokratik davlatning har tomonlama imijini belgilashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, demokratik rivojlanishga xos bo'lgan tamoyillarni muayyan mamlakatda yana-da rivojlantirish hamda mustahkamlashning asosiy sharti sifatida aynan fuqarolik jamiyati institutlari muhim rol o'ynamoqda. Bu jarayon bevosita har qanday davlat va jamiyat ijtimoiy-siyosiy muhitining evolyutsion rivojlanishiga ta'sir etuvchi obyektlardan biri hisoblangan – fuqarolik jamiyati institutlari transformatsiyalashuvi jarayonining qay tarzda amalga oshirilishi, kechishi, ularning faolligi hamda muayyan davlat va jamiyat tizimi takomilidagi ishtirokida qanchalik ahamiyatini doimiy ravishda tadqiq etishga bo'lgan ehtiyojni yanada oshiradi.

METODOLOGIYA

Rivojlangan xorijiy mamlakatlardagi yetakchi ilmiy markazlar tomonidan jamiyatni yana-da demokratlashtirish, fuqarolik jamiyati institutlarning transformatsiyalashuvi jarayonlarini tahlil qilish hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga xos bo'lgan yangi konseptual-metodologik masalalarini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilishi ushbu muammoning naqadar dolzarbligidan dalolat bermoqda. Dunyo miqyosida global o'zgarishlarning davlatlarga ta'siri hamda bunda fuqarolik jamiyati institutlarning qanchalik o'zgarishlarga tayyorligi, ularni qabul qila olishi, holati, evolyutsiyasi va ularning transformatsiyalashuvi hodisasining ijtimoiy xususiyatlari kabi masalalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish masalasining amaliy chora-tadbirlarini ko'rish hamda davlatlar, jamiyatlar, millatlar hamda ularga xos boshqaruvning uzoq muddatli taraqqiyoti istiqbollarini belgilashning asosiy va yetakchi ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'lmoqda.

ASOSIY QISM

Sotsiologik ta'limotlarga ko'ra, fuqarolik jamiyati bu – har bir inson manfaatini ustuvor biluvchi, huquqiy an'ana va qonunlarga hurmat muhiti shakllantirilgan, umuminsoniy qadriyatlar e'zozlanadigan, inson huquqlari va erkinliklari so'zsiz ta'minlanadigan, davlat hokimiyati organlari ustidan samarali jamoatchilik nazorati mexanizmlari vujudga keltirilgan, inson omili va insoniy munosabatlar chuqur ma'naviy-madaniy qadriyatlarga tayanadigan erkin fuqarolik jamiyatidir. Shuningdek, fuqarolik jamiyati o'z-o'zini rivojlantiruvchi ochiq jamiyat va unda markaziy o'rinni inson egallaydi. Aynan shu ma'noda bunday jamiyat siyosiy-mafkuraviy, ayniqsa, avtoritar jamiyatga qarama-qarshi turadi. Oila, mulk, shaxs, erkinlik, huquq, qonun, fuqarolik jamiyatining qadriyatlaridir.

Fuqarolik jamiyatining dastlabki bosqichi, ya'ni 17-18 asrlarda, uning iqtisodiy, siyosiy va mafkuraviy zaminlari yaratilgan. Bu davrda sanoat va savdo rivojlanishi, ishlab chiqarish tarmoqlarining ixtisoslashishi va mehnat taqsimotining chuqurlashishi, shuningdek, tovar va pul munosabatlarining kengayishi asosiy omillar sifatida xizmat qilgan. Sanoat inqilobi va shaharlarni o'z-o'zini boshqarish tizimi fuqarolik jamiyati rivojida muhim rol o'ynagan. O'sha paytlarda G'arbiy Yevropadagi shahar jamoalari a'zolari o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lishgan: adolatli sud tizimi, asossiz qamoqqa olishning bekor qilinishi, saylovda ovoz berish va boshqaruv organlariga saylanish huquqi, shuningdek, qurol olib yurish huquqi mavjud bo'lgan. Sharqda esa bu boshqa turli ko'rinishlarda namoyon bo'lgan.

Ko'plab tadqiqotchilar bunday huquqlarni “fuqarolik huquqlari” deb atashgan va ular fuqarolik jamiyatining shakllanishi uchun zarur asos, deb hisoblangan. Fuqarolik jamiyatini bir qator o'zini namoyon etuvchi xususiyatlarga ega bo'lib, bularga: jamiyat va shaxs ehtiyojlari tizimida faol ijobiy faoliyat va mehnatning roli alohida mazmunga ega bo'lishi; mehnatga asoslangan ijtimoiy ehtiyoj va manfaatlar tizimining qaror topishi; jamiyat mazmuni, uning rivojlanish qonuniyatlari mohiyatining xususiy mulkchilik munosabatlari orqali belgilanishi; xususiy mulk barcha mulk shakllari qatori ravnaq topishi va uni muhofazalashda qonunning, davlat hokimiyatining alohida o'rin tutishi; fuqarolarning huquqiy jihatdan bir xil maqomga egaligi va qonun oldida tengligi; jamiyatda

adolatli sud tizimining qaror topishi va uning fuqarolarni himoyalovchi posbon idoraga aylanishi; shaxsning xususiy hayoti va iqtisodiy faoliyatiga davlat aralashuvining qonun doirasida cheklanishi; huquqiy davlatchilikning mavjud bo'lishi; shaxsning davlat hokimiyatiga nisbatan mulkiy va iqtisodiy mustaqilligi; davlat, davlat idoralari va fuqarolar huquqning teng subyekt sifatida munosabatga kirisha olishi, ularning sudda teng taraflar sifatida maydonga chiqa olishi, fuqarolar huquqlarini kafolatlash va ustuvor ta'minlash mexanizmlarining yaratilganligi; fuqarolik jamiyatining tarkibiy institutlari, jumladan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tizimining mavjudligi; jamiyatning yuksak ma'naviy-madaniy va axloqiy rivojlanganligi insonlar o'rtasidagi munosabatlar o'zaro hurmat, iymon-insof doirasida, shaxs qadrini e'zozlash asosiga qurilganligi kabilarni keltirsak bo'ladi [1, – B. 160].

Tarixiy rivojlanish evolyutsiyasida fuqarolik jamiyatini bunday sifatlab beradigan bir nechta insonlar o'z asarlari orqali bizgacha yetib kelgan bo'lib, shularning konsepsiya va nazariyalari orqali biz fuqarolik jamiyatini xususiyatlarga ajratamiz yoki sifatlaymiz. Unga ko'ra, fuqarolik jamiyatning fundamental va dastlabki nazariyalari Gretsiyaga borib taqalsada, O'rta Osiyoning bir qator olimlari asarlarida keltirilgan g'oyalarni keltirib o'tmasak bo'lmaydi. Bulardan Abu Nasr Farobiy fuqarolik jamiyatining muqobil varianti bo'lgan kishilik jamiyati haqida keltirganligi uchraydi. Forobiy "Fozil shahar odamlari qarashlari" asarida jamiyat (inson jamoasi)ning kelib chiqish sabablarini ilmiy jihatdan asoslab beradi: "Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, uning bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kirita olmaydi, ularga ega bo'lish uchun kishilik jamoasiga ehtiyoj tug'iladi. Shu sababli yashash uchun zarur bo'lgan, kishilarni bir-biriga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi ko'p kishilarning birlashuvi orqaligina odam o'z tabiati bo'yicha intilgan yetuklikka erishuvi mumkin. Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir butun holda ularning har biriga yashash va yetuklikka erishmoq uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazib beradi. Shuning uchun inson ko'paydi va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rnamshdilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi" – deb aytadi [2, – B. 57].

Yana bir mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiyning adolatli jamiyat to'g'risidagi qarashlari o'z asarlarida aks etib, u hamisha "yuksak jamiyat" tashkil etishni orzu qiladi, "odil shoh"ni ulug'laydi, jamiyatda yuz berayotgan nohaqliklar, adolatsizliklarni esa qattiq qoralaydi. Haqiqiy insoniy fazilatlar – adolat, mehru muruvvat, mehnatsevarlik, to'g'riso'zlik, vatanparvarlik, halollik, insonparvarlik, qahramonlik kabi fazilatlarining ijobiy jihatlarni keng va chuqur ochib beradi. Navoiyning fikricha, adolatli jamiyatni yuksak fazilatli, ma'naviyatli insonlarga barpo etishlari mumkin. Shuning uchun ham mutafakkir inson ma'naviyatini yuksaltirish asosida "yuksak jamiyat" qurish g'oyalarini ilgari suradi. U insoniyatni ikkiga – "ahli ma'ni" va "ahli suvrat"ga bo'lib, ularning har birini chuqur ta'riflab beradi [3, – B. 64].

Lekin, mazkur keltirilgan mutafakkirlar fuqarolik jamiyatining asosiy institutlarini emas, balki unga xos bo'lgan ilk g'oyalarini keltirishadi. Fuqarolik jamiyatining asosiy konsepsiyalari butunlay boshqa davlatlar va boshqa davr odamlari tomonidan yaratilgan bo'lsada, sharq adabiyotlari ularning mazkur konsepsiyalarni yaratishlari uchun asos bo'ladi. Bu esa o'rta asrlarda yaratilgan adabiyotlarning qadrini yana-da oshirib yuboradi. Fuqarolik jamiyati masalalarini o'rganishda klassik yondashuvlar barobarida, albatta zamonaviy yondashuvlarni ham o'rganish zarur. Zero, bu hodisa asrlar osha o'zining klassik mohiyatini saqlab qolgan bo'lsada, uning ta'rifi va tuzilmasi davr o'tishi mobaynida o'zgacha tus olmoqda.

Fuqarolik jamiyatiga nisbatan bildirilayotgan ilmiy munosabat uning o'zi singari murakkablashayotgani tufayli fuqarolik jamiyati ilmiy doiralarda ham davr, ham mohiyat nuqtai nazaridan qayta-qayta tafakkur chig'irig'idan o'tkazilmoqda. Fuqarolik jamiyati haqidagi konsepsiyalar asosan yangi davrda kelib chiqqan bo'lib, bularning asosi A.Aratoning dastlabki, qarashlariga borib taqaladi. Uning ta'kidlashicha, bu rivojlanish jarayoni "radikal islohotchi" yoki "evolyutsion" yondashuvlarni qamrab olgan ikki yo'nalishli strategiyaga asoslanadi. Bu strategiya, dastlab Sharqiy Yevropa va keyinchalik Lotin Amerikasida, avtoritar davlatlar doirasidan tashqarida jamiyatning o'zini-o'zi tashkil etish g'oyasiga asoslangan ijtimoiy aloqalarni qayta tiklashni o'z

ichiga olgan. Shuningdek, Arato bu jarayonda har qanday rasmiy davlat yoki partiya nazoratidan mustaqil ommaviy fikrni shakllantirishga intilgani keltiriladi [4, – C.48].

Aynan shu qarashlar fuqarolik jamiyati konsepsiyasini totalitarizmga qarshi kurashda umumiy strategiya sifatida muhim ahamiyatga kasb etadi. Bu yondashuv Polsha va boshqa Sharqiy Yevropa mamlakatlarida keng tarqalib, butun dunyoga yoyiladi. Ushbu jarayonlar natijasida ko‘plab mamlakatlarda fuqarolik jamiyatining institutsional tuzilmalar orqali cheklangan huquqiy himoya sohasiga ega emasligi ayon bo‘ladi. Gegel va Tokvil kabi faylasuflar bu tushunchalar o‘z ilmiy qarashlariga asoslanib, norasmiy ijtimoiy aloqalarni fuqarolik jamiyatining rasmiy va institutsional tuzilmalaridan farqlash zarurligini ta’kidladilar. Yana Aratoning konsepsiyalariga ko‘ra, o‘z-o‘zini tashkil etuvchi harakatlar, tashabbuslar va uyushmalar ijtimoiy sohani harakatga keltirib, jamiyat avtonomiyasini qo‘llab-quvvatlaydi va fuqarolik jamiyatining institutsional tuzilmalarini rivojlantirishga asos bo‘ladi. Shunday qilib, Arato fuqarolik jamiyatini bir harakat sifatida ko‘rib chiqish bilan bir qatorda, uni institutsionallashtirilgan tuzilma sifatida ham tan oladi. Uning nazariga ko‘ra, fuqarolik jamiyatining bu ikki shakli tarixiy va ijtimoiy bog‘liqlik orqali rivojlanadi, birinchisi o‘zini o‘zi tashkil etuvchi fuqarolik jamiyati bo‘lsa, ikkinchisi uning institutsionallashtirilgan rasmiy shaklidir.

Fikrimizcha, bu fuqarolik jamiyati institutlari haqidagi konsepsiyalar o‘rtasida qarama-qarashliliklar keltirib chiqarib, yagona yaxlit fuqarolik jamiyati institutlari haqidagi fikrlar shakllanishiga xizmat qila boshlaydi. Dunyoning boshqa tomonida fuqarolik jamiyati konsepsiyalari bilan bog‘liq bir qator nazariyalar urchiy boshlaydi. Bir qator ilmiy yondashuvga ko‘ra, ko‘plab adabiyotlarda fuqarolik jamiyati va davlatning klassik (liberal) qarama-qarshiligi masalasi qayta ko‘rib chiqiladi. Ko‘p mualliflar fuqarolik jamiyati va davlat o‘rtasidagi chegaralarni qat’iy belgilamaslik zarur deb hisoblaydi. Davlat ham fuqarolik jamiyati kabi o‘z maqsadlariga erishishda keng resurslar va institutsional harakat shakllaridan foydalanadi, lekin ular o‘rtasidagi funksional va tuzilmaviy tafovutlarni tan olish zarurati mavjud. Bu nuqtai nazardan, Ralf Darendorf fuqarolik jamiyatini “ijodiy tartibsizlik” deb ta’riflaydi, bu jamiyat assotsiatsiyalarning ko‘p qirrali va mustahkam tuzilishidan iborat bo‘lib, har bir guruh o‘ziga xos asosga, tarixga va a’zolik shakllariga ega ekanini bildiradi. Darendorfning fikricha, erkinliklarni saqlash uchun davlatning roli minimal bo‘lib, asosiy funksiyalar bilan chegaralanishi yoki fuqarolar tomonidan tashkil etilgan birlashmalarning mavjud bo‘lishi kerakligi haqida edi [5, – C.41].

I.Kant o‘zining “Butunjahon fuqarolikda umumiy tarix g‘oyasi” asarida huquqiy fuqarolik jamiyati sifatida markazga davlatni qo‘yadi. Chunki, aynan shunday jamiyatda uning fuqarolariga buyuk erkinlik berilishi mumkin. Harqalay, erkinlikni aniq ta’riflash va uni boshqalarniki bilan mutanosibligini ta’minlash, insoniyatning barcha sir-sinoatini ochib berish tabiatning eng oliy maqsadi hamdir [6, – B.95].

G.Gegel yondashuvi bo‘yicha xususiy mulk fuqarolik jamiyatining negizini tashkil etadi. Kishilar, avvalo xususiy manfaatlarga asoslangan holda harakat qilishadi, ammo ular bir-birlari bilan bog‘liq bo‘lganliklari tufayli ular o‘rtasida ijtimoiy aloqa o‘rnatiladi. Fuqarolik jamiyati xususiy mulkka asoslangan ijtimoiy tuzilma sifatida bozor munosabatlari tizimini, oila va davlat orasida joylashgan jamiyatning hayotiyiligini, fuqarolik huquqlarini ta’minlaydigan oraliq shaklini ifoda etadi [7, – B.228].

A.Fergyusson qarashlarida fuqarolik jamiyati to‘g‘risidagi fundamental konsepsiyani ko‘rish mumkin. Olimlar fikriga ko‘ra, fuqarolik jamiyati tushunchasini dastlab aynan A.Fergyusson qo‘llagan. Uning qarashlari bo‘yicha shaxslarning baxti fuqarolik jamiyatining asosiy maqsadidir: a’zolarining har biri baxtsiz bo‘lgan jamiyat qanday farovonlikka erisha oladi? Fergyusson o‘z ta’limotida insonning axloqiy qarashlarini birinchi o‘ringa olib chiqadi. U J.J.Russoning tabiiy holat borasidagi fikrlariga qarshi chiqar ekan, insonning jamiyat ichida tug‘ilishi va jamiyat ichida qolishi to‘g‘risidagi Sh.Monteskye fikriga to‘liq qo‘shiladi. U insondagi xudbinlikni qoralar ekan, o‘ta xudbin inson ijtimoiy faoliyat yuritishi mumkin emasligini ta’kidlaydi [8, – B.107].

Aslini olganda “fuqarolik jamiyati” g‘oyasi turli madaniy, axloqiy, iqtisodiy va siyosiy omillardan kelib chiqib, ko‘p darajali tizim sifatida shakllanmoqda. Bu tizim mexanik jihatdan boshqa jamiyatlardan model sifatida o‘zlashtirilishi yoki yuqoridan o‘rnatilishi qiyin, aks holda bu

deformatsiyaga yoki siyosiy guruhlar tomonidan maqsadli ravishda foydalanishga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda rus olimlari fuqarolik jamiyatini tushunishning ikkita an'anaviy yondashuvini ko'rsatadi: bu yondashuvlar "L-an'anasi" va "M-an'anasi" deb ataladi. "L-an'anasi" maktabi J.Lokk ta'limotiga asoslangan bo'lib J.Lokk o'zining "Fuqarolik boshqaruvi haqidagi ikkinchi risola" deb nomlangan asarida "har qanday odam uchun tabiiy (ya'ni, sodda, johil, ibtidoiy – muallif izohi) holatni inkor etgan holda fuqarolik jamiyati talablari darajasiga yetish uchun yagona yo'l boshqalar bilan kelishgan holda ijtimoiy birlikka qo'shilish yoki birlashishdan iboratdir" keltirib o'tadi [9, – С. 34].

Fuqarolik jamiyatini tabiiy holatdan keyingi ijtimoiy rivojlanish bosqichi sifatida ko'radi va asosan Angliya-Amerika nazariyalariga tayanadi. Bu an'anada fuqarolik jamiyati huquqiy tuzilma sifatida ta'riflanadi, shaxsiy huquq va erkinliklarni himoya qilish g'oyasi asosiy o'ringa chiqadi. L-an'anasi maktabi asosida fuqarolik jamiyati yangi siyosiy va ijtimoiy tuzilmaning to'liq tavsiflovchi tushunchasi hisoblanadi. Bu tushuncha fuqaroni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida birinchi o'ringa qo'yib, shaxsiy huquq va erkinliklarni himoya qiluvchi, liberal-demokratik tizimni ta'riflaydi.

M-an'anasi maktabi asoschilaridan biri Sh.Montaskye bo'lib, u fuqarolik jamiyatini keltirib chiqaruvchi omillarga to'xtalar ekan, u shunday yozadi: fuqaro uchun erkinlik o'z xavfsizligi borasida ishonchga asoslangan ruhiy xotirjamlikdir. Bunday xotirjamlikka erishish uchun shunday boshqaruv bo'lishi kerakki, bu holatda bir fuqaro boshqa fuqarodan qo'rqmasin. Fuqarolik jamiyatida qonunlarning hayotda amal qilishiga urg'u bergan olim "men biror mamlakatga borsam, u yerda yaxshi qonunlar mavjudligi bilan emas, balki qonunlarga qanday itoat etilayotganligi bilan qiziqaman" [10, – С.143]. Demak, fuqarolik jamiyati institutlari jamiyatda barqarorlikning asosiy barometridir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, fuqarolik jamiyati va uning institutlariga oid zamonaviy yondashuvlar turli jihatlar bilan farqlanadi. Agar tadqiqotlarni tarixiy nuqtai nazardan ko'rib chiqsak, fuqarolik jamiyatining klassik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan hozirgi tadqiqotlar uning tarixiy asoslarini yoritishga harakat qilmoqda. Ayniqsa, fuqarolik jamiyatining iqtisodiy poydevorini o'rganishda uning ilk davrlariga, xususan, o'rta mulkdorlar qatlami va shahar aholisining shakllangan davriga murojaat qilish muhim hisoblanadi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati rivojlanishi jarayonida amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlar ham e'tiborga olinishi lozim, chunki bu o'zgarishlar jamiyatni yana-da mustahkamlash va barqarorlikka erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, fuqarolik jamiyati va uning asosiy institutlariga xos zamonaviy konsepsiyalari faqat tarixiy jihatlarga emas, balki dolzarb ijtimoiy ehtiyojlarga ham moslashishni talab qiladi. Bu esa fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va ularning barqarorligini ta'minlash uchun yangi, innovatsion yondashuvlar va strategiyalarga ehtiyoj tug'diradi. Shu sababli, fuqarolik jamiyati va uning asosiy institutlarini o'rganishda nafaqat klassik nazariyalarni, balki zamonaviy sharoitda yangilanayotgan paradigmalarning ahamiyati doimiylik kasb etadi.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Кўлдошев А. Фуқаролик жамияти тараққиётида Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020. –160 б.
2. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: А.Қодирий ном. халқ мероси нашриёти.1993. – 57 б
3. Навоий А. Ҳайратул-аброр. (Яхшилар ҳайрати). – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашри., 1974. – 64 б
4. Арато А. Концепция гражданского общества: возрождение, упадок и восхождение – и направления для дальнейших исследований // Полис. 1995. №3. – С. 48.
5. Дарендорфф Р. От социального государства к цивилизованному обществу // Социс. 1993. №5. – С.33.

6. Гегель Г.В. Ф. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А.Керимов и В.С.Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С.Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990.
7. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. В кн.: Кант, Иммануил. Сочинения в шести томах. – М., «Мысль», 1994. – (Философ. наследие). Т. 6. – 743 с. – С.5-23.
8. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества. Пер. с англ. И.И.Мюрберг; Под ред. М.А. Абрамова. – М.: РОССПЭН, 2000.
9. Гоббс Т. Избранные произведения. В 2-х томах. Т.2. – М., 2006. – С. 41.
10. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. О законах в их отношениях к различным существам. – М., 1955 – С. 143.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

3-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-3

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000